

Curtis¹⁾.

a) Ova riječ dolazi oko 15 puta u latinski pisanim listinama dalmatinske proveniencije za vrijeme narodne dinastije. Njome se je opširnije pozabavio ponajprije Rački u svojoj studiji *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, Rad, knj. XCIX, p. 107.

Kako se ne radi ni o kakovu specialnom izrazu dalmatinskoga latineta, Jireček nije ovu riječ ni spomenuo u svome popisu karakterističnih latinskih riječi iz dalmatinskih dokumenata, što ih je dao u svome poznatom djelu *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, sv. I, p. 90. Jamačno je polazio od značenja „dvor“, što se obično daje ovoj riječi, a spominje ga u *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, dio drugi, p. 31., pa je mislio, da je ne treba posebice spominjati u radnji, gdje se radi samo o dalmatinskom latinetu.

Mažuranić, *Prinosi za hrv. pravno-povjesni rječnik*, p. 144. ne daje analize ove riječi prema našim dokumentima, već se ograničuje na ekscerpt *Du Cangea*, sv. II., 586. i sub voce *crkva* daje kao jedini citat iz naših dokumenata poznati odlomak iz Trpimirove listine iz g. 852.

¹⁾ Ovaj člančić sačinjava odlomak iz mojega *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Croatiae*, cf. NVj., XXIII., p. 650.—655. On ima da pokaže metod, kako kanim postupiti. Svaku ću riječ obraditi u ovim pravcima: **a)** U uvodu ću kazati veze, što ih odnosna riječ našega latineta ima sa ostalim latinetom. U ovaj odsječak ide prema tome sva literatura o toj riječi kao i njena povijest. **b)** Ispitivanje naših dokumenata u pogledu upotrebe riječi. Ovaj odsječak sačinjava glavni dio članka. Tu će se kazati, u kakovim našim dokumentima dolazi lat. riječ. u kakovim sve vezama i gdje se upotrebljava. Ovome je odjeljku glavna zadaća, da objasni sve nuance značenja, koje se mogu zapaziti u našim dokumentima i da ih ubicira u mjestu i vremenu. Strane ću dokumente upotrebiti samo onda, ako služe za semantičko objašnjenje riječi iz našega dokumenta. Posvetit ću pažnju i tome, da li lat. riječ dolazi i kao toponomasticum. **c)** Da bi se tačno razumjele semantičke nuance, ne mogu se mimoći sintaktične veze, u kojima lat. riječ dolazi. Valja dakle ovdje još jednom u kratko rezimirati glagolske i adverbske njene veze. **d)** Kao zadnja tačka, koja je prema mojoj zamisli od sporedne važnosti, jer silno ovisi od napretka nauke, jeste napokon etimologičko objašnjenje lat. riječi. Ovdje ću rezimirati etimologičko tumačenje u koliko ga je nauka dosada dala. Nada sve ću posvetiti osobitu pažnju tome momentu, da li lat. riječ ima veza sa srpsko-hrvatskim jezikom ili sa onim romanskim jezicima, koji dolaze za nas u obzir, kao balkanski latineta u vezi sa rumunskim (dakako — i aromunskim), veljotskim, furlanskim i mletačkim govorom i sa tuđicama u srpsko-hrvatskom, arnautskom i novogrčkom jeziku, u koliko sve to nije rečeno pod **a)**. Članci ne će biti, razumije se, kao ovaj obrađeni u esaiističkom stilu, nego u leksiografskom. Poput rječnika srednjovjekovne latinštine, što ga sprema Internacionalna unija Akademija u Bruxellesu i ovaj će biti potpun s tom razlikom, da riječi, koje prema klasičnom latinetu ne pokazuju nikakova odstupanja ne će biti studirane prema gornjem metodu, već samo zabilježene i sumarno objašnjene.

Da se vidi, kako je Mažuranić mehanički radio po Du Cangeu, spominjem, da daje kao glavu svome članku ne oblik *curtis* f., koji jedini dolazi u našim dokumentima iz dobe narodne dinastije, nego *curta*, koji se uopće ne nalazi u našim krajevima, nego u novogrčkoj tudici²⁾ *κοῦρτα* „Viehhof“. Du Cange, sv. II., p. 586 pominje ga iz francuskih vrela, odakle ga je uzeo Mažuranić.

Prema tome sve, što kaže Mažuranić, bez važnosti je za našu studiju. Osvrnuti se valja jedino na izlaganje Račkoga.

Ima više razloga, zbog kojih nam se valja svrnuti na ovu riječ. Prvi je razlog kronologički. Riječi *curtis* poslije dvanaestoga stoljeća nestaje iz upotrebe u dalmatinskom latinitetu³⁾.

Drugi je razlog geografski. Madžarski je latinitet rijetko kada upotrebljava u dokumentima. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, p. 191., koji je ispravno tumači, daje definiciju iz sasvim recentnog djela o feudalnom pravu i citira malo potvrda iz isprava. U ovom se latinitetu zacarila riječ *curia* za pojam od *curtis*. Naše Zagorje, ukoliko je plemićko, pozna samo *curia* za oznaku plemićkoga dvora.

Treći je razlog lingvistički. *Curtis* je ušla u dakorumunski kao *curte*⁴⁾, u arnautski kao *kurt*⁵⁾ i u novogrčki kao *κοῦρτα*, svugdje u značenju „dvor, dvorište“. Riječ *curtis* mora, s toga, da je postojala i u balkanskom latinitetu. Za leksikologičku rekonstrukciju toga latiniteta dobivaju, prema tome, latinski dokumenti iz naše Dalmacije izvjesnu vrijednost.

Napokon ima još i četvrti razlog, radi kojega treba ispitivati ovu riječ. Riječ je naime osobito karakteristična za zakonske spomenike zapada, kao na pr. za *Lex Burgundionum*, *Wisigothorum*, za *Lex Salica*, *Langobardorum*, za *Capitularia Karla Velikoga*⁶⁾ i t. d. Osim toga, ne samo što je ušla u sve romanske jezike, nego je osobito raširena i u topografskoj nomenklaturi, osobito sjeverno-istočno-francuskoj, u koliko je frančke provenijencije, gdje *court* u vezi s ličnim imenom, ponajviše

²⁾ G. Meyer, *Neugriech. Studien*, III (Sitzungsberichte Wiener Ak., phil. — hist. Kl., 132, p. 36. *Curta* pokazuje prenošenje femininuma iz treće deklinacije u prvu, cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gram.*, II, § 17, *Einführung in die rom. Sprachwissenschaft*, § 180, Grandgent, *Lat. volgare*, § 356 i t. d.

³⁾ Zadnja je meni poznata upotreba iz g. 1183. Smičiklas, *Codex*, II., p. 184., 186., a i ovdje se radi zapravo o dokumentu iz doba narodne dinastije iz g. 1072. (Rački, *Doc.*, p. 95.), o čemu vidi niže.

⁴⁾ Puscariu, *Lat. Element*, br. 462.

⁵⁾ G. Meyer, *Etym. W. alb. Sprache*, p. 216.

⁶⁾ Du Cange, II, p. 586. *Streng, Haus und Hof im Französischen*, Helsingfors, 1907.

germanskoga porijetla, služi kao naziv bezbrojnih lokaliteta⁷⁾. Zadnji zapadno-romanski toponomastički izdanak je zacijelo „villa ubi dicitur Cortalba inter Latinos“⁸⁾ iz g. 1102. negdje na istarskoj (furlanskoj) teritoriji.

Prema tome je *curtis* iz naših dokumenata na ivici ranog srednjovjekovnog latiniteta uopće. Kako su semantične nuance osobito na jezičnim periferijama često puta od osobitoga interesa, valja već s ovoga gledišta promotriti ovu riječ našega latiniteta.

Račkome znači *curtis* „vlasteoski dvorac“ za razliku od župnih gradova. Ovaki je dvorac mogao biti ograđen, bio je sijelo vlasteosko a imao je i gospodarstvene stanove. Uz ovaku definiciju daje Rački listu takovih dvoraca iz Hrvatske za narodne dinastije. „Takovi dvorci bijahu: kneza Trpimira Klis, kralja P. Kresimira Rogova, bana Stjepana Batina ves i nova Sela, deda Ivana Brda kod Slivnika, tepčija Kosice i Teše Gušića Hrastani⁹⁾, braće Vlkomira¹⁰⁾ i Prede u Žrnovnici“ i t. d. Očito je, da se Račkoga izvođenje osniva na str. 4., 5., 52., 53., 46., 84., 161., 171. i 153. njegovih *Documenta hist. chroat. periodum antiquam illustrantia*.

Očito je nadalje i to, da Rački, kao i Jireček, uzima ovu riječ u općem značenju zapadnog latiniteta „dvor“ i prenosi ili bolje unosi to značenje i u naše dokumente.

Leksikograf srednjovjekovnog latiniteta ne smije ovako postupati. On mora najprije da konsultuje same listine a istom nakon kritičnoga konsultovanja ima da zaključi, radi li se o identičnosti značenja ili ne.

b) Da vidimo, što vele listine. U najstarijoj potvrdi iz g. 852.¹¹⁾ čitamo ovo: *Et ut singulis annis de omnibus nascentibus terrae ex curte nostra, quae Clusan dicitur, decimae inferantur in memoratam ecclesiam* (sc. S. Domnii), *quas decimas antecessor noster Mislavus dare coepit*. Radi se dakle o zemlji, koja pripada ka *curtis* kneza Trpimira. Od svega,

7) A. Longnon, *Les noms de lieu de la France*, v. II., p. 225.—234. U § 926. prevodi ovaj veliki poznavalac francuske historijske geografije *curtis* sa „le domaine rural“ i ističe, da su već u 6. stoljeću sinonimni izrazi *fundus*, *praedium*, *ager*, *villa*, *cortis*. U § 929. utvrđuje, da se *cortis* u švicarskim romanskim mjesnim imenima prevodi sa njem. Dorf. Sve ovo vrijedi i za naš latinitet, kako će se vidjeti iz moga razlaganja. Upor. nadalje sada još i A. Dauzat, *Les noms de lieux*, p. 136—139.

8) Nalazi se „in comitatu Istriensi“. Darovano je oglajskoj crkvi. Smičiklas, *Codex*, II, p. 6. Složenica je kao i *villam Petre albe*, koja se spominje u istom dokumentu.

9) Štamparska griješka za Hraštani, danas Raštane u općini biogradskoj cf. I Φ., v. VI., p. 75, n° 43.

10) O je umetnuto bez razloga. U dokumentu se čita *de Uilcmiro*, a to je današnje *Vukmir* pored punijeg oblika, koji imamo n. p. u *Vukomeričke Gorice*.

11) Rački, *Doc.*, p. 4. Šišić, *Priručnik*, p. 194.

što na toj zemlji naraste (de omnibus nascentibus, od nascentia¹²) pl. sr. r.) ima se da dadnu desetine sv. Dujmu u Splitu. Ne veli se tu ništa, šta je curtis. Iz smisla se vidi, da se radi o značenju, koje odgovara riječi „dobro, domaine“.

Više svjetla u značenju ove riječi donosi nam dokumenat iz g. 1070.¹³), u kojem *Johannes Croatorum* dad ustupa samostanu sv. Krševana u Zadru na vječito uživanje *curtem in loco qui dicitur Berda*¹⁴). Dok se je u prvom dokumentu iz god. 852. sama „curtis“ zvala Clusan Klis¹⁵), ovdje se „curtis“ nalazi unutar lokaliteta Brda. U Brdima, prema tome, može biti više takovih curtis pored drugih čestica drugojačije obilježenih. Šta je ta curtis, veli nam se dalje: *Hanc ipsam denique terram promerui a domino meo Cresimiro rege*. Evidentno je, da se ni u ovoj listini ništa ne veli o kakovu dvoru, jer se za „curtis“ uzimlje sinonim „terra“.

Ove se dvije potvrde dadu dovesti u sklad samo tako, ako se uzme, da je „curtis“ označivalo „zemljišni posjed na selu, possessio, praedium, dominium, domaine rural“ kao i u franačkom latinitetu (cf. bilj. 7.)

Brda bio je naziv za čitav kraj kod Nina. U tome kraju bilo je i drugačije nazvanih lokaliteta. Jedan takov lokalitet zvao se i Slivnik¹⁶). Radi se i ovdje o lokalitetu kod Nina. Kod Slivnika je imao „curtem“ i djed Družnik. Ovu je „curtem“ poklonio s pristankom kralja Kresimira samostanu sv. Krševana u Zadru za spas svoje duše. God. 1183.¹⁷) postavlja ban Dionizije kao svoga pristava (pristoldum), t. j. za uvođitelja samostana u posjed ove „curtis“, nekoga Djedomira, Sramljenova sina¹⁸). Očito je prema tome, da se i ovdje kao i gore pod „curte“ razumijeva čitav zemljišni posjed, praedium, na kojem, pored zemljišta, ima, razumije se, i zgrada.

Napose treba istaći, da se ova ista „curtis“ zove dva puta g. 1184.¹⁹) „(super quandam) *villam (ad Berdam in loco qui dicitur Sliunicus ma-*

¹²) Bartal, o. c., p. 435. Du Cange, V, p. 570, koji poznaju ovo značenje samo u imenici f. g.

¹³) Rački, Doc, p. 84.

¹⁴) Kod Nina, v. Rad, kn. 224, p. 106 n° 13.

¹⁵) ZfrPh, XXXVI, p. 647.

¹⁶) Također kod Nina, upor. Rad, kn. 224, p. 150, n° 153.

¹⁷) Smičiklas, Codex, II, p. 184.

¹⁸) *Dyonisius . . . banus me* (= Dedomirum filium Sramleni) *pristoldum constituit et tradidit Marino . . . abbati . . . S. Grisogoni . . . super quandam curtem in Berdam manentem*. Primjer odgovara onome, što ga spominje Mažuranić, o. c., p. 1152, tačka d.: banus (sc. Dyonisius) mihi *precepit* ut ego (= iupanus Miroslaus Brebriensis filius Bogdanizi) *essem pristaldus abbati* (= Marino S. Chrisogoni de hac villa (sc. ad Berdam manente). Mažuranić ispravlja ime *Sramljen* u *Stamljen*, valjda prema *Stamenko(vić)*, što nije nužno.

¹⁹) Smičiklas, Codex, II, p. 184.

nentem"), gdje se vidi, da su „curtis“ i „villa“ u pogledu značenja posve izjednačene. Kako „villa“ znači kmetovsko selo, naselje, mora se zaključiti, da je ova „curtis“ imala i kmetova, koji su je obrađivali.

Da se u dokumentima pod ovom riječi razumijeva ponajviše „zemljišni posjed“, vidi se i iz epithetona, što se daje ovoj riječi g. 1070.—78.²⁰⁾ u popisu zemalja, koje je kupio opat Petar za samostan sv. Ivana u Biogradu. On je kupio u Hrašanima kod Biograda „curtem“ nekoga Kosice²¹⁾ *cum omnibus inibi coniacentibus*, t. j. sa svim, što je pripadalo toj „curtis“, jer *coniacentia*²²⁾ stoji ovdje zacijelo mjesto *adiacentia* u drugim slučajevima srednjovjekovnog latiniteta. Za taj „curtis“ veli dobri opat, da je „frugibus terre fertilis“.

Taj se isti opat hvali na drugom mjestu, da je u Hrašanima kod Biograda kupio od Dobrosavljevića (filii Dobračai) za svoj manastir „curtem optimam“ za samih sedam solida²³⁾ (pro VII solidis). „Curtis filiorum Dobračao“²⁴⁾ očito mu je izgledala vrlo jeftina.

Vidimo dakle, da u Hrašanima ima više takovih „curtes“. U vrijeme drugoga opata, Romana po narodnosti, jer se zove Lupus, odstupio je neki Tješo „Gussychius“, sin Grgin (Gurgi filius), istom manastiru u Hrašanima treći „curtis“, za koji veli, da ga je dobio od nekoga Jadrohne²⁵⁾ (*quam habuit ab Jadrochina*).

U Lišanima kod Tinja²⁶⁾ prodao je istom manastiru neki Petar, sin Semivitov, svoju *curtem cum tota illius pertinentia* t. j. svoj zemljišni posjed sa svim, što mu je pripadalo, t. j. sa zgradama. Fratri su mu za nj dali vrlo dobra konja (*optimum equum*).

Imademo još jednu potvrdu, iz koje i opet razabiremo, da su se ovakove „curtes“ prodavale ne samo za novac, nego i za domaće životinje, konje. Neki „Petrizo“, zakaluderivši se kod sv. Petra u Selu, u Poljicima, poklonio je svome samostanu *curtem in Sirnouniza*²⁷⁾, u

²⁰⁾ Rački, Doc., p. 161.

²¹⁾ Hipokoristička izvedenica od Cosmas, upor. Rad, knj. 224., p. 127 n° 75 *Cosin las* i ime mjesta *Kožino* kod Zadra.

²²⁾ Upor. Bartal, o. c., p. 162 sub *coniacere*. FEW, p. 31 sub *adiacens*, REW, 168.

²³⁾ Rački, Doc. 164. Vrijednost solida i romanata je bila dosta velika, jer su to zlatni novci.

²⁴⁾ O ovom imenu v. sada IΦ, VI., p. 75, bilj. 9.

²⁵⁾ Rački, Doc., p. 171. Ime izvedeno je sa sufiksom *-ohna* od *Jadre* = *Andreas*, *Jadrohna* cf. *Jadrtovac* = tal. Castel Andreis. Rački o. c. bilj. 5., krivo pomišlja na Miklosicheva *Jarohna*. Značajna je grafija imena *Teša* jednom sa *Thasa*, koju susrećemo drugi puta (p. 173). U istom se dokumentu piše i *Thesa*. Upor. (dva puta) grafiju *dad* u istom dokumentu iz g. 1070. upor. Rački, o. c., p. 84. i Beličev *Зборник*, p. 123, bilj. 5. i *Starohrvatska Prosvjeta*, n. s., I., p. 170.

²⁶⁾ Rački, Doc., p. 171. Glede imena mjesta cf. Rad, knj. 224, p. 129, br. 80.

²⁷⁾ O imenu mjesta cf. IΦ, VI., p. 93. n° 62.

Žrnovnici, u Poljicima. Ovu je „curtem“ on kupio od Vukmira i njegova brata Prede, davši im za nju jednoga konja.

Za cijelo se ne radi u ovim slučajevima o vlasteoskim dvorcima, kako misli Rački, već jednostavno o zemljišnom posjedu, o praediumu, o domeni. Vukmir i Predo dadoše za konja pored „curtem“ još i jedan drugi svoj vinograd.

Moralo je biti između Romana „Petrizo“²⁸⁾ i vlasnika Vukmira i Prede dosta pogađanja, jer Petrizo izričito veli, da je na likovu pojeo zajedno sa osam svjedoka, koji su bili kod prodaje i sa svom njihovom rodbinom unam porcam et unum modium de farina et duodecim galetas vini in loco ubi dicitur a Cobilache²⁹⁾.

I onda, kad je riječ o kraljevskoj „curtis“, ističe se sve, što njoj pripada, t. j. zgrade i t. d. Kralj Petar Kresimir³⁰⁾ posjeduje a. 1060. blizu Biograda u mjestu Rogova „curtem“ na obronku³¹⁾ brda (in condenscensione collis proximi et imminentis belgradine civitati) položenu naprama burnjoj strani od grada (positam ab aquilone). Ovu „curtem“ cum omnibus suis pertinentiis poklanja on svojom kraljevskom vlašću zajedno sa „Goyzone“³²⁾ bano“ i svim svojim velmožama (primates) samostanu sv. Ivana Evandeliste u Biogradu.

Što je sve moglo pripadati takovoj „curtis“, saznajemo donekle godine 1042. iz listine bana Stjepana³³⁾, koji je darovao samostanu sv. Krševana u Zadru tri „curtes“. Prva se zvala stara (que nominatur uitula). U njoj je bila crkva sv. Petra, sex seruos et quatuor ancillas. Kako je ova „curtis“ imala romanski naziv, zvala se „curtis uitula“³⁴⁾, može biti, da su i oni „serui et ancillae“ bili Romani. Ovdje

²⁸⁾ Ime je u Dalmaciji dosta rašireno, cf. Jireček, Romanen, I, p. 51. Ne mislim, da se u -izo radi o slov. sufiksu -ьс kao u Adamizo, Slavizo, Abrauzo i t. d., jer imademo od *Petrizus* i izvedenicu s romanskim deminutivnim sufiksom -olus: *Petrizulus*, Jireček, l. c.

²⁹⁾ Glede imena mjesta upor. Rad, knj. 224, p. 123 n° 60.

³⁰⁾ Rački, Doc., p. 52. O ovoj listini upor. Šišić. Priručnik, p. 228—231. U Kresimirovu originalu stoji sa akusativom bez -m (cf. Pojave, p. 45., bilj. 2) *et curte* (sc. adhereat) *in loco contiguo civitatis quod Rogoua dicitur, cum omnibus possessinibus ipsius monasterii constantissime confirmamus*. Isto tako a. 1042 (p. 46): *dedi... et alia curte que... et tercia curte que...* Glede imena *Rogova*, upor. Rad, knj. 224., p. 147. n° 142.

³¹⁾ Rački, Doc., p. 53.

³²⁾ Ovo čudno ime ne nalazi se u Jirečkovim listama u Romanen. Može biti ili romansko identično sa *Gauzo* < *Gaudius* po *n*-deklinaciji, ili slovensko identično sa *Gofica* po istoj deklinaciji, cf. Jireček, Romanen, II., p. 37., 72.

³³⁾ Rački, Doc., p. 46.

³⁴⁾ Ni Jireček, Romanen, p. 93. ni Bartoli, Das Dalmatische, v. II., p. 276 nijesu uzeli ovu riječ u popis riječi iz dalmatinskoga latineta. A ipak pokazuje za

dakle „curtis“ znači posjed obrađivan kmetovima, odnosno kmetovsko naselje.

Još izvjesniji postaje ovaj zaključak, kad promotrimo njegovu drugu „curtis“, koja može da ima slovensko ime. Za razliku od „curtis uittula“ = „staro selo“, zove se ova „Noua sella“³⁵). Velim, da ovo može da bude i slovensko ime, jer u dalmatinskim dokumentima imamo vrlo često lat. naziv *sella* za plemićki dvor, kako se vidi iz podataka, što ih daje Jireček, *Staat und Gesellschaft*³⁶), p. 31, bilješka 8. Ovo kmetovsko naselje broji ništa manje nego dvanaest familija.

Treći njegov „curtis“, koji je poklonio gore spomenutom manastiru, nosi potpuno slovensko ime. Zove se *Batina*³⁷) ili (po drugom čitanju) *Butina ues*. I ovo je kmetovsko naselje, jer sadrži osam familija. Ovo je jedna od najdragocjenijih potvrda, jer nam daje slovenski prijevod za latinsku riječ *curtis*. To je ves, koja se vrlo često spominje na staroj hrvatskoj teritoriji kao toponomastički naziv. Znamo opet iz staroslovenskih dokumenata³⁸), da *vъsъ* znači *praedium*.

Ali *vъsъ* možemo uzeti, da znači isto što i „villa“ = selo „kmetovsko naselje“. U ovom se slučaju naše opažanje izvrsno slaže sa onim, što je gore rečeno u pogledu „curtis“ = „villa“ kod Slivnika (kod Nina).

Ban Stjepan daruje, dakle, manastiru sv. Krševana u Zadru tri kmetovska naselja, od kojih dva ili jedno nose latinske nazive, dok se treće zove čisto slovenski *vъsъ*, sa adjektivom od ličnoga imena. To lično ime, nagađam, sadrži po svoj prilici prvobitnoga posjednika ove „curtis“.

Iz ovoga razlaganja slijedi dakle, da „curtis“ označuje u manjem opsegu „zemljišni posjed sa zgradama“, a u većem „zemljišni posjed sa kmetovskim naseljem, koje ga obrađuje“.

Međutim valja naročito istaći, da imademo jednu potvrdu u listinama iz narodne dinastije, gdje „curtis“ zaista označuje samo „dvor“. To je listina iz g. 1060., kojom Petar Kresimir daruje manastir sv. Ivana Evangeliste u Biogradu. U toj se listini³⁹) među u neku ruku u opoziciju riječi „terrae“ i „curtis“. Tu se pominju *regales terrae iuxta curtem Rogoua*. Manastiru se daruju zemlje zajedno sa „curtis“ (*terras cum*

starodalmatinski jezik karakterističnu promjenu $e > i$, cf. Bartoli, o. c., II., § 293., čemu treba pridodati još *Mirculano* iz g. 1119., cf. NVj., XXIII., 349.

³⁵) Rački, Doc., p. 46.

³⁶) Jireček, l. c., koji citira Račkoga dokumenat, drži, da je *sella* „lateinisch umgeformt“ od slov. *selo*. Kako u romanskim jezicima *sella* nema ovoga značenja (v. REW, 7795), mogao bi imati pravo. Isto je tako nepoznato ovo značenje i u madžarskom latinitetu (upor. Bartal, o. c., p. 603.).

³⁷) Glede imena upor. ČSJKZ, V., p. 6.

³⁸) Miklosich, *Lex. palaeosl.*, p. 119. s primjerom iz Cloz., I., 719.

³⁹) Rački, Doc., p. 53.

hac eadem curte). Spram burnje strane te zemlje graniče sa „curtis“ a spram južnje sa bukvom⁴⁰⁾ sve do Blata i do križa, koji se nalazi na bukvi (sibi contiguas ab aquilonis latere, ab australi uero a loco arboris que phagana dicitur ad usque Blattam et cruce in ea).

Za određivanje značenja ove riječi dragocjena je, nadalje, potvrda iz g. 1070.—78., što je čitamo u popisu zemalja samostana sv. Ivana u Biogradu, u t. zv. Policorionu⁴¹⁾. Opat toga samostana Petar kupio je od kralja Petra Kresimira za cijenu od četrdeset romanata alodium⁴²⁾ cuiusdam Barbare uidue. Očito je ta udovica umrla, a njezin je „alodium“ pripao kralju, od koga ga je opat otkupio. Rodacima dao je opat jošte petnaest romanata povrh onih, što ih je platio kralju. Taj su „alodium“ sačinjavale III casas cum tota curte que infra est, et duas terre pecias in valle Pagnana. Ističu se dakle: 1. tri kuće, 2. „tota curtis“, koja se nalazi između kuća i 3. dva komada zemlje. Veoma je vjerovatno, da ovdje „curtis“ ima značenje dvorišta, kao i u srednjevjekovnom latinitetu⁴³⁾ i danas još u francuskom, rumunskom i novogrčkom jeziku. Nije dakako isključeno, da i ovdje „curtis“ znači jednostavno „zemljišni posjed“ za razliku od kuća.

Kako smo vidjeli, u našim se listinama pominje „curtis“ ponajčešće uz lična imena onih, kojima pripada. Prema tome, „curtis“ označuje na svaki način nečiji posjed. Tako čitamo i g. 1080. u darovnici manastira u Selu, da je Petar Zerni kupio na Braču „curtem“ od nekoga Tessen Pupazuso, čovjeka, koji ima slovensko ime Tješén, hipokoristik od Tješimir ili Tješislav, a romansko prezime, složenicu od imperativa od poppare i adverba zuso > deorsum⁴⁴⁾. Kako nema smisla, da Petar

⁴⁰⁾ *A loco arboris que p(h)agana dicitur, ad usque iterum p(h)agane arboris locum.* Za dalmatinski je romanski govor veoma značajna riječ *p(h)agana* za *fagus* ili *fageus* REW 3145, 3142. Ni Jireček ni Bartoli ne spominju je na odnosnim mjestima. *Faganus* je druga adjektivna izvednica od *fagus* i odgovara tal. *faggio* < *fageus*. Da je izvedenica *faganus* zaista postojala, potvrđuje latinsko ime za konopljarku **faganelles* REW 3141, koja se sačuvala i u Dubrovniku kao *paganio* ili *faganio* (Bartoli, II., p. 297.)

⁴¹⁾ Rački, Doc., p. 169.

⁴²⁾ O alodiumu u staroj hrvatskoj državi upor. Rački, Nutarnje stanje etc., Rad, knj. LXX, p. 179. Čudnovato je, da Rački napose ne pominje alodium ove udovice, ma da je značajno, što ga Petar ne kupuje od nje, nego od kralja, i plaća ga ne njoj, već kralju i njezinim rodacima. Prema tome je ona morala biti mrtva u doba kupnje.

⁴³⁾ Du Cange, II., p. 588. u izrazima, kao što su *cortis domui, monasterii, coenobii*.

⁴⁴⁾ Jireček, Romanen, III., p. 54. shvaća drugojačije ovaj cognomen kao *poppa-suso* „gore kilj“, t. j. kao neke vrste mornarski izričaj. Ovome valja prigovoriti u toliko, što *zuso* ne može biti identično sa *suso*. O ovakovim hibridnim imenima ličnim cf. Razprave, IV, p. 10.

Zerni kupuje na Braču samo dvor, t. j. zgradu, i ovdje se ima uzeti, kao i gore, da „curtis“ znači „zemljišni posjed sa zgradom i kmetovima, koji ga obrađuju“.

U ovom značenju valja shvatiti „curtis“ i onda, kada stranci upotrebljavaju ovu riječ. Tako čitamo u papinskoj listini⁴⁵⁾ iz g. 928. ovu riječ u ovakovoj vezi: quia non potest parochia infra muros civitatis (terminari) sed per longinqua spatia terrarum, in pagis et villis et curtis et ecclesiis et in populo antiquitus determinato (extendi)“. Mjesto pagis čita se i druga varijanta plebibus⁴⁶⁾. Curtis može biti ablativ plurala od oblika *curta*⁴⁷⁾ ili *curtus*⁴⁸⁾. Razlikuju se ovdje na širokom prostoru: 1. pagi = plebes, 2. villae, 3. curtes pored ostaloga, što nas ovdje manje zanima (4. ecclesiae i 5. populus antiquitus determinatus) kao jedinice biskupske teritorije. Ako uzmemo, da *pagus* = *plebs* označuje župu (Pfarrgemeinde), a *villa* = selo, onda za *curtis* ne preostaje nego „pojedinačno kmetovsko selište (Gehöft), koje pripada jednome gospodaru“.

Kao u Francuskoj⁴⁹⁾, tako i kod nas susrećemo jednom „curtis“ u sastavu mjesnih imena. U *Johannis Chronicon venetum*⁵⁰⁾ čitamo, da je g. 839. „iste namque (= Petrus, dux mletački) tercio sui ducatus anno Sclaueniam bellicosus navibus expugnaturam adivit. Sed ubi ad locum qui vocatur Sancti Martini Curtis pervenerit, pacem cum illorum principe Muisclavo nomine firmauit“. Rački je dobro opazio, da se ovdje pod Sclauenia ima razumijevati dio dalmatinske Hrvatske na moru. Kad je tomu tako, Sancti Martini Curtis ne može biti drugo mjesto nego li Sv. Martin između Podstrane i Mutograsa u Poljicima. Tu se sa Šišićem, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, p. 327. moramo složiti.

Na Martinšćicu kod Sušaka ili na Martinšćicu na Cresu (i to Punta Martinšćica i Porto Martinšćica prema Malom Lošinju; sp. K. Z. 27/XI; za tim na Martinšćicu, tal. Porto S. Martino) ne može se misliti, jer kad bi se radilo o Martinšćicama na Cresu, mletački bi kroničar zacijelo bio dodao talijansko ime otoka Cherso. Na Martinšćicu se kod Sušaka opet zato ne može pomišljati, jer je predaleko od Neretljana, kamo je

⁴⁵⁾ Rački, Doc., p. 196.

⁴⁶⁾ REW, 6591.

⁴⁷⁾ Glede ovoga oblika vidi gore.

⁴⁸⁾ Du Cange, II, p. 586., n. p. a. 715. *in curtis*.

⁴⁹⁾ Vidi gore bilješku 7.

⁵⁰⁾ Rački, Doc., p. 335.

dužd pošao, da sklopi savez s Druškom, neretljanskim sucem (cum Drosaico⁵¹) Marianorum⁵²) judice).

Od interesa je promatrati ovdje stranog kroničara, kako opisuje jedno naše ili romansko ime mjesta sa „curtis“. Kad ime mjesta označuje crkveni posjed, mi najčešće upotrebljavamo supstantivirani adjektiv kao n. pr. *Petrovac, Petrovina, Miholjac, Martinšćica* ili *Sučurac* (< *Sanct Jur'vj* + *bc*). Rede upotrebljavamo u Dalmaciji i drugdje čisto svetačko ime bez ikakove izvedenice, čime se težina postavlja na crkvu: *Sutivan, Sustipan, Sv. Martin* i t. d.

Nikako ne mislim, da se gornji izražaj ima tumačiti onako, kako čini Šišić, o. c., p. 327, gdje se veli, da je u poljičkom Sv. Martinu knez Mislav imao dvorac (curtis). Ako ga je imao u Klisu, ne slijedi, da ga je imao i ovdje. *Sancti Martini curtis* ne može da znači drugo, nego li „zemljišni posjed sa zgradom i kmetovima, koji pripada crkvi sv. Martina“.

c) Čitava je ova semantička analiza bila omogućena sintaktičnim vezama, u koje unilazi *curtis*. Ova riječ može ponajprije uza se da primi adnominalni genitiv ili dativ⁵³) ili jednostavnu jukstapoziciju⁵⁴) kao izraz nečijega posjeda: *de curte filiorum Dobračao* (1070.—78.), gdje je zajedno genitiv pl. i dat. sing., *de curte Petri*; *de curte Thasa* (1085—95), *de curte Chosica* (1070—78).

Za sintaksu dalmatinskoga latinizata od važnosti su samo *de curte Dobračao* i posljednje dvije potvrde, jer se nalaze i u imenima mjesta na Krku, kao n. pr. *Lakmartin*⁵⁵) = „lokva Martinova“.

Od adverbijalnih veza s glagolom vrlo su važne one iz g. 852.: *de omnibus nascentibus ex curte*.

Zatim u istom dokumentu: *ex curte ... decimae inperantur* (a. 852); pa osobito *banus me pristoldum constituit ... super quandam curtem* (a. 1183). Kac objekat dolazi „curtis“ uz ove glagole: *dedi unam curtem* (a. 1042), *et curte in loco ... cum omnibus possessionibus ... confirmamus* (a. 1059); *concedo, faveo, annuo tibi ... curtem* (a. 1060); *dono, concedo, annuo ... terras cum hac eadem curte sibi contiguas* (a. 1060); *concedo monasterio ... curtem* (a. 1070.); isto tako i a. 1070—78, c. a. 1085—95; *vendiderunt eidem monasterio curtem* (a. 1070—8); *comparavi curtem* (a. 1080, c. a. 1090).

⁵¹) Glede diftonga *ai* za *i* u Južnoj Dalmaciji upor. *Starohrvatsku Prosvjetu*, n. s. I, p. 166., § 8.

⁵²) Glede naziva *Mariani* upor. IΦ., VI., 66. K tome još treba dodati *parochia Maroniae* a. 1102., gdje taj izraz očito označuje *Makarsko Primorje*, prema čemu se i opet vidi, da je *Maronia* latinizam za **Primorjani*. *Pri-* je ispalo možda radi toga, što je romanska jezična svijest u tom prefiksu naslućivala možda lat. prijedlog *per*.

⁵³) Upor. moje *Pojave*, p. 80., § 134. i, osobito, bilješku 2. za primjere iz Dalmatinskih dokumenata.

⁵⁴) Cf. u staro-franc. *la fille le rei*.

⁵⁵) Upor. moju studiju *Studi toponomastici sull' isola di Veglia*, u *Archivio Glott. ital.*, v. XXII (iduci svezak).

Uz *curtis* dolaze kao atributivne dopune obično imena ili opisi nazlišta, koje ne treba posebno isticati, jer su već gore označene. Napose treba istaći samo one dopune, koje sadrže broj čeljadi ili pripadnih čestica: *curtem . . . cum ecclesia sancti Petri et cum sex seruos et quatuor ancillas . . .*, *cum duodecim familie . . .*, *cum octo familias* (a. 1042); *curtem . . . cum tota illius pertinencia* (a. c. 1085.—'95.).

Kao atribut mogu da dođu i adjektivi, razumije se: *curtem frugibus terre fertilem, . . . optimam* (a. 1070.—'8.)

Dalje može doći i relativna rečenica, u kojoj se veli, kako je vlasnik došao u posjed: *curtem . . . quam habuit ab Jadrochina* (a. c. 1085.—'95.).

Curtis može da dođe kao atributivna dopuna s prijedlogom uz ove riječi: a) *casas cum tota curte que infra est* (a. 1070.—'8.), b) *terras cum hac eadem curte*.

d) *Curtis* potječe etimologički od lat. *cohors*⁵⁶⁾ „kućno dvorište, dvorište za stoku, ograda, plot“, koje je složenica od *co(cum)* i osnove od *hortus* „vrt“⁵⁷⁾. Stezanjem od *-ho-*, potvrđenim već na natpisima, nastao je oblik *cortis*⁵⁸⁾, kojemu nema traga u dalmatinskom latinitetu. Ovdje se znade samo za oblik *sa u* kao i u rumunjskom, arnautskom i novogrčkom jeziku. Ova će se vokalska promjena najlakše tumačiti, držim, uplivom riječi *curia*, koja imade slično značenje⁵⁹⁾. *Curtis* je i ovdje femininum kao i u svim romanskim jezicima, i kao što joj je takva latinska osnovica. Dok je u klasičnom latinitetu bila imparissyllaba, postala je ne samo u dalmatinskom, nego i u svim drugim latinitetima, kao i u romanskim jezicima *parissyllaba*: nom. *curtis*, acc. *curtem*⁶⁰⁾. Ta se je morfološka promjena dogodila vrlo rano i na Balkanu. Prokopije nam za 6. stoljeće daje nom. sg. *Pontes*, acc. *Pontem* za *pons* kao ime Trajanova mosta⁶¹⁾.

Curtis nije ušla kao posuđenica u srpsko-hrvatski jezik, a to s toga, što su već Sloveni bili donijeli iz svoje domovine za ovaj pojam riječi *vsb* i *selo*. *Curtis* nije, prema tome, za njih označivala novoga pojma, pa je nije trebalo ni posuđivati.

⁵⁶⁾ REW, 2032. Meyer-Lübke uzimlje za sve romanske jezike oblik *curte*. Predpostavlja dakle *ū*, ne *ü*.

⁵⁷⁾ Walde², p. 174.

⁵⁸⁾ Du Cange, II, p. 586 sl. Pojave, p. 34, 35.

⁵⁹⁾ Meyer-Lübke, I. c., pomišlja na deklinacioni tip *cohors *cohurtis* „mit -u- aus -o- in mittlerer Silbe“. Ne znam, po kakvom bi to deklinacijom tipu moglo biti. Moglo bi se pomišljati i na to, da je *curtis* oblik dijalektičnoga latiniteta, jer *hortus* u oskičkom glasi u nom. *húrz*, u acc. *húrtum*. Na Balkanu ima zaista značajnih tragova ovoga latiniteta, upor. n. pr. fut. *cacafit* za *cacabit* CIL, III, 14599¹ (Constanța u današnjoj Rumunjskoj), gdje imademo čisti oskički futur u klasičko-latinskom odijelu.

⁶⁰⁾ Upor. Meyer-Lübke, Einführung³, § 177. Grandgent, Lat. volg., § 367.

⁶¹⁾ De aed., IV, 6, 8, 18 (ed. Haury, v. III., p. 127. sl.)

Dr. Petar Skok.